

Arkadiusz Jan Sójka***EKOLOGICZNE ASPEKTY WOJNY W UKRAINIE**

Streszczenie

W obliczu pełnoskalowego konfliktu w Ukrainie i zbrodni wojennych kwestia zniszczeń ekologicznych ma charakter drugoplanowy, stanowi jednak jego istotny element. Celem artykułu jest próba oceny szkód ekologicznych i działań prawnych podjętych przez Ukrainę. W oparciu o ujęcie realistyczne, jak również idealistyczne – na podstawie studium przypadku – wysadzenia tamy w Kachowce – przeprowadzono analizę zgodności tego zdarzenia z definicją ekobójstwa. Dowiedziono tezy, iż przypadek ten wypełnia znamiona ekobójstwa w przyjętej definicji i stanowi „praktyczny wkład” w zobrazowanie ekobójstwa i w uznaniu go za nową kategorię międzynarodowego prawa karnego obok istniejących już ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych i zbrodni agresji. Przedstawiono również stanowiska i poziom zaawansowania prac Unii Europejskiej w zakresie kryminalizacji przestępstw przeciwko środowisku.

Słowa kluczowe: wojna, ochrona środowiska, ekologia, ekobójstwo

Wstęp

Analiza ekologicznych aspektów wojny w Ukrainie stanowi złożone i wielowymiarowe wyzwanie badawcze, lokujące się na styku nauk o polityce, prawa międzynarodowego oraz studiów nad środowiskiem. Głównym problemem badawczym jest określenie, w jaki sposób współczesne paradygmaty stosunków międzynarodowych oraz rozwijające się ramy prawne mogą zostać wykorzystane do oceny i kwalifikacji szkód ekologicznych będących następstwem działań wojennych. Kluczowe pytanie brzmi: Czy zniszczenia środowiska w wyniku konfliktu – ze szczególnym uwzględnieniem przypadku wysadzenia tamy w Kachowce – mogą spełniać kryteria ekobójstwa jako potencjalnej zbrodni prawa międzynarodowego?

Celem artykułu jest z jednej strony ukazanie ekologicznych konsekwencji wojny w Ukrainie, a z drugiej – ocena możliwości wykorzysta-

* Akademia im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wlkp., e-mail: asojka@ajp.edu.pl, ORCID: 0000-0003-2224-2716.

nia instrumentów polityki i prawa międzynarodowego do ich prawnej kwalifikacji i egzekwowania odpowiedzialności. Artykuł stawia pytania o rolę państw i instytucji międzynarodowych w reagowaniu na zniszczenia środowiskowe, a także o miejsce koncepcji ekobójstwa w ewoluującej architekturze prawa międzynarodowego. Teza artykułu głosi, że wojna w Ukrainie unaocznia potrzebę systemowego podejścia do ochrony środowiska w warunkach konfliktu zbrojnego, a przypadek Kachowki może stanowić precedens w uznaniu ekobójstwa za zbrodnię międzynarodową.

W procesie badawczym przyjęto perspektywę interdyscyplinarną, łączącą założenia idealistycznej i realistycznej szkoły stosunków międzynarodowych. Podejście idealistyczne podkreśla wspólnotę interesów ekologicznych oraz znaczenie dobra wspólnego społeczności międzynarodowej, natomiast ujęcie realistyczne – państwowo-centriczne – zakłada, że suwerenne państwa, w tym Ukraina, kierują się przede wszystkim interesem narodowym, również w obszarze ochrony środowiska. Połączenie obu perspektyw pozwala uchwycić dynamikę działań aktorów międzynarodowych oraz złożoność problematyki ekobójstwa. W ramach założeń badawczych polityka ekologiczna została przyjęta jako zmienna niezależna, podczas gdy wszystkie uwarunkowania wpływające na nią traktowane są jako zmienne zależne.

Podstawę źródłową artykułu stanowią oficjalne raporty władz ukraińskich, dokumenty Unii Europejskiej oraz projekt Niezależnego Panelu Ekspertów ds. Prawnej Definicji Ekobójstwa. Metodologia badań opiera się na analizie i krytycznej interpretacji raportów, dokumentów oraz literatury naukowej i publicystycznej. Ze względu na trwający charakter wojny brak jest jeszcze pełnych i systematycznych badań, co dodatkowo uzasadnia konieczność wstępnych analiz.

Zasadniczym elementem artykułu jest studium przypadku wysadzenia tamy w Kachowce, oceniane pod kątem jego potencjalnej kwalifikacji jako ekobójstwa. Studium to nie tylko ilustruje skalę ekologicznych kosztów współczesnych wojen, lecz także wskazuje na konieczność rozwoju międzynarodowych mechanizmów prawnych pozwalających na egzekwowanie odpowiedzialności za zbrodnie przeciwko środowisku.

Ekosystem Ukrainy i ekologiczne skutki wojny

Ukraina jest jednym z najbogatszych przyrodniczo krajów w Europie. Posiada obszary przyrodnicze o wyjątkowej skali: lasy karpackie (również dziewicze), naturalne nieuregulowane rzeki i mokradła. Obfituje

w wyjątkowe ekosystemy otwarte – stepy, z oryginalną roślinnością stepową. Spotkać można naturalne formacje piaskowca, wapienne klify, lasy dębowe, „skalne stepy” z liczących 560 mln lat granitów¹.

W wyniku rosyjskiej inwazji dziedzictwo naturalne Ukrainy ulegnie znacznemu zniszczeniu. Według Ministerstwa Ochrony Środowiska, obecnie 14 obszarów Ramsar² o powierzchni 397,7 tys. ha jest wykorzystywanych przez wojska rosyjskie. Od wiosny 2022 r. agresor prowadził działania bojowe na terenie 900 rezerwatów przyrody o powierzchni 1,24 mln ha (to jedna trzecia wszystkich rezerwatów). Około 200 terytoriów „Smaragdowej Sieci”³ o powierzchni 2,9 mln ha jest zagrożonych zniszczeniem⁴. Około 44% wszystkich ukraińskich parków narodowych i rezerwatów znajduje się na terenach okupowanych. Są tam najcenniejsze i najstarsze obszary chronione, jak choćby rezerwat Askania Nowa (powstał w 1898 roku) i rezerwat „Ługański” oraz „Ukraińskie Stepy”⁵. „Rosja traktuje ekobójstwo, jako broń wojenną. W rezultacie nawet 5 mln hektarów ziem uprawnych jest niezdatna do użytku (z powodu skażenia gleby, czy też z powodu jej zaminowywania)”⁶.

Rok 2022 stał się początkiem nowej historii wojskowości – współczesne operacje wojskowe naruszają glebę i pokrywę roślinną, powodując zanieczyszczenie substancjami chemicznymi i metalami ciężkimi. Konsekwencje środowiskowe obejmują również szkody dla zdrowia ludzkiego (np. płonące pola naftowe). Wszystkie naturalne ekosystemy (atmosfera, hydrosfera, litosfera i biosfera) doświadczyły potężnej presji antropogenicznej w wyniku operacji wojskowych⁷.

¹ Ukraina, WWF, <https://www.wwf.pl>, 20.04.2022 (11.08.2024).

² Konwencja ramsarska (ang. *Ramsar Convention on Wetlands*) – nazwa układu międzynarodowego dotyczącego ochrony przyrody, który został podpisany 2 lutego 1971 roku podczas konferencji w irańskim kurorcie Ramsar nad brzegiem Morza Kaspijskiego. Konwencja weszła w życie 21 grudnia 1975 roku, zgodnie z artykułem 10^[1]. Pełna jej nazwa brzmi *Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego*.

³ Sieć Emerald, znana też jako „Sieć Smaragdowa”, jest odpowiednikiem sieci Natura 2000 w krajach, które nie należą do UE.

⁴ O. Hrynevych, M. Blanco Canto, M. Jiménez García, *The war effect: a macro view of the economic and environmental situation of Ukraine*, „Applied Economics”, 2023, nr 56 (39), s. 4685–4701.

⁵ P. Średziński, *Ukraiński ekolog: Rosjanie myślą, że słowo „narodowy” w nazwie parku oznacza „nazistowski”*, *Oko.press*, <https://oko.press>, 30.05.2022 (11.08.2024).

⁶ J. Kiwnik Pargana, *Ekobójstwo. UE i Ukraina chcą ścigać Rosję za tę zbrodnię*, *DW*, <https://www.dw.com.pl>, 31.05.2023 (11.08.2024).

⁷ M. Kopytko [i in.], *Influence of Negative Factors of War: Economic, Legal, Regional and Environmental Aspects*, „International Journal of Computer Science and Network Security”, May 2022, Vol. 22, No. 6.

Konsekwencje te można pogrupować na:

1. Emisja CO₂ – siedem miesięcy wojny spowodowało emisję CO₂ na poziomie 31 mln ton. Wzrost emisji jest spowodowany bezpośrednimi działaniami wojennymi, pożarami lasów i wyciekami wywołanymi atakami na infrastrukturę krytyczną⁸.
2. Zanieczyszczenie powietrza – w ramach programu Copernicus⁹ oszacowano, że w przypadku naturalnych pożarów poziom PM_{2,5} może osiągnąć 500 µg/m³. Ten poziom obserwuje się podczas działań wojennych.
3. Skażenie powietrza, wody i łądów – do atmosfery, a w konsekwencji do gleby i wód dostają się trujące substancje. Zniszczeniu ulegają oczyszczalnie ścieków, zakłady chemiczne i inne obiekty znajdujące się nad rzekami.
4. Wylesianie – dewastowanie lasów w wyniku działań wojennych, pożarów i grabieżczej gospodarki okupanta.
5. Naruszenie ekosystemów – poranione ssaki morskie, zauważalne spadki zasolenia morza.
6. Gatunki agresywne i inwazyjne – zmiana parametrów chemicznych gleby okazała się atrakcyjna dla wielu agresywnych gatunków roślin.
7. Zakłócenie globalnych dostaw żywności – „Wiele krajów świata myślało o możliwości głodu po pełnoskalowej inwazji. Armia rosyjska zablokowała ukraińskie porty”¹⁰.

„Konflikt zbrojny na wschodzie Ukrainy rozgrywa się na obszarze okręgu przemysłowego, który już w okresie pokoju należał do najbardziej zagrożonych pod względem stanu czystości wody i jakości powietrza”¹¹.

Kachowka – studium przypadku

„Międzynarodowe media porównały zawalenie się zapory w Kachowce do tragedii w Czarnobylu. Wynika to z porównywalnych szkód dla środowiska i zagrożeń dla życia ludzkiego. Działania militarne doprowadziły do skali zniszczeń gatunków, ekosystemów naturalnych i parków

⁸ H. Bułgajewski, *Milion hektarów spalonych łąk i lasów. Rosja ma zapłacić 32 mld dolarów*, Smoglab, <https://smoglab.pl>, 11.08.2024 (11.08.2024).

⁹ Copernicus to jeden z unijnych programów kosmicznych, którego celem jest zapewnienie pełnego, bezpłatnego i otwartego dostępu do danych i informacji na temat naszej planety oraz jej środowiska w oparciu o obserwację satelitarną Ziemi oraz analizy danych *in situ* (uzyskanych poza przestrzenią kosmiczną).

¹⁰ O. Hrynevyh, M. Blanco Canto, M. Jiménez García, *op.cit.*, s. 4685.

¹¹ I. Kitowski, M. Oskierko, *Ekologiczne aspekty konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy*, „Przegląd Geopolityczny”, 2018, nr 24.

narodowych nie mających sobie równych”¹². Ilość wody, jaka znajdowała się w zbiorniku Kachowka, była ogromna. Przy normalnym poziomie retencji wynoszącym 16,0 m powierzchnia projektu wynosiła 2155 km kw., a pojemność magazynowa 18,2 km sześć.¹³

W historii znane są przykłady ataków na infrastrukturę wodną. W 1941 r. Armia Czerwona zniszczyła przelew elektrowni wodnej na Dnieprze, a w 1943 r. Brytyjskie Siły Powietrzne (RAF) zbombardowały tamy na rzekach Möhne, Sorpe i Eder, powodując ogromne powodzie i zabijając ponad 1000 osób¹⁴.

Jedną z konsekwencji okropności II wojny światowej był rozwój międzynarodowych praw wojennych, w tym konwencji genewskiej z 1949 r. i jej protokołów z 1977 r. Kilka przepisów wyraźnie zabrania korzystania z wody i systemów wodnych jako broni przeciwko ludności cywilnej. Artykuł 56 protokołu I i artykuł 15 protokołu II z 1977 r. do konwencji genewskich zabraniają ataków na infrastrukturę „zawierającą niebezpieczne siły”, w tym „tamy” i „groble”, jeżeli takie ataki „mogą powodować uwolnienie niebezpiecznych sił i w konsekwencji poważne straty wśród ludności cywilnej”¹⁵.

W dniu wybuchu Kachowka znajdowała się pod kontrolą sił rosyjskich. Eksplozja spowodowała masowe wypływy wody ze zbiornika. Zniszczenie zapory wywołało powódź i kryzys humanitarny. Doprowadziło do szeregu poważnych skutków środowiskowych¹⁶. „W zbiorniku Kachowskim doliczono się 28 tys. martwych ryb. Wsadzenie zapory zakłóciło równowagę ekologiczną regionu, prowadząc do skażenia i zniszczenia siedlisk dzikiej przyrody. Ogromne ilości gruzu i toksycznych odpadów dotarły do brzegów Morza Czarnego (m.in. ok. 150 ton smarów używanych w elektrowni). Spowodowały one niemiernalne szkody w środowisku naturalnym. Według analiz zasolenie wody u wybrzeży Morza Czarnego znacznie się zmniejszyło (trzykrotnie w stosunku do normy). Obecność smaru przemysłowego w rzece nie tylko zagraża ekosystemom wodnym, ale także budzi obawy co do długoterminowych konsekwencji. Zanieczyszczenie może zakłócić równowagę ekosystemu, prowadząc do wyginięcia niektórych gatunków, degradacji siedlisk i długotrwałych szkód ekologicznych”¹⁷.

¹² L. Hrytsai, *The Nova Kakhovka Dam Collapse as an Example of Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: A Threat to Environmental Security and Beyond?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 2024, nr 1, s. 59.

¹³ V. Vyshnevskiy [i in.], *The destruction of the Kakhovka dam and its consequences*, „Water International”, 2023, nr 48:5, s. 631–647.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ H. Bułgajewski, *Rosja oskarżona o „ekobójstwo” w Ukrainie. Co to oznacza?*, Smoglab, <https://smoglab.pl>, 13.07.2023 (11.08.2024).

Konsekwencje wysadzenia tamy

Konsekwencje ekologiczne obejmują śmierć większości żywych organizmów ze zbiornika Kachowskiego. Prowadzi to do spadku stężenia tlenu w dennej warstwie morza i wzrostu poziomu warstwy wody nasyconej siarkowodorem (H_2S). Większość dna dawnego zbiornika może wyschnąć i pojawić się tam przerzedzona roślinność, prawdopodobnie z dużą liczbą gatunków inwazyjnych.

Utrata zbiornika może mieć wpływ na mikroklimat w najbardziej suchym w Ukrainie regionie Chersonia, gdzie powierzchnia nawodnień w przededniu wojny sięgała 300 000 ha¹⁸. Po zalaniu przez wody zbiornika Kachowskiego leżących w dole miejscowości władze Ukrainy oskarżyły Rosję o ekobójstwo, a Wołodymyr Zełenski określił zniszczenie zapory jako „ekologiczną bombę masowej zagłady”¹⁹.

Poważne i długotrwałe szkody w środowisku spowodowane zniszczeniem zapory Kachowskiej oznaczają:

1. utratę wody do nawadniania gospodarstw domowych i rolnych oraz wysuszenie krajobrazu (584 000 hektarów ziemi pozostanie bez nawadniania, zamieniając ją w „pustynię”);
2. utratę usług wodociągowych i kanalizacyjnych (zbiornik dostarczał wodę pitną dla 700 000 mieszkańców);
3. problemy zdrowotne spowodowane chorobami związanymi z zanieczyszczeniem środowiska.

Stan bentosu²⁰, który ma kluczowe znaczenie nie tylko dla łańcucha pokarmowego rzeki, ale także dla osiągnięcia pożądanego „dobrego” stanu ekologicznego wszystkich zbiorników wodnych w zbiorniku Kachowskim i poniżej (który Ukraina musi osiągnąć zgodnie z transponowaną Ramową Dyrektywą Wodną UE), został katastrofalnie zakłócony. Kilka bardzo ważnych siedlisk u ujścia Dniepru, które są chronione na mocy Konwencji o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe (konwencji ramsarskiej), w tym Czarnomorski Rezerwat Biosfery (Rezerwat Biosfery UNESCO), zostało poważnie zdegradowanych i silnie zanieczyszczonych²¹.

¹⁸ V. Vyshnevskiy [i in.], *op.cit.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ Zespół organizmów zwierzęcych związanych z dnem środowisk wodnych (słonych i słodkich, stojących i płynących), w tym także związanych z różnymi strukturami obecnymi na dnie, a więc roślinami (fauna naroślinna), glonami, kamieniami (fauna nakiemna), szczątkami antropogenicznymi.

²¹ I. Kozak, *Crime of ecocide in Ukraine – environmental consequences of Russian military aggression*, „Studia Prawnicze KUL”, 2023, nr 4 (96).

Ekobójstwo – definicja pojęcia

Postrzeganie ekologii i świata przyrody w kategoriach jego ochrony poprzez zagrożenie karą idą w kierunku nowoczesnego „praktycznego” idealizmu, nabierającego charakteru normatywnego dla praw natury. Ekologizm, jako ideologia złożona z idei określających pożądane relacje ludzi z przyrodą, wyróżnia się wśród innych ideologii niepowtarzalnymi cechami: jednostkowością, globalizmem, holizmem (ulokowuje człowieka w wymiarze społecznym, ale umieszcza go ponadto w środowisku przyrodniczym) i apokaliptyzmem (jako jedyna wśród współczesnych ideologii ostrzega przed nagłą, nieoczekiwaną, globalną ekologiczną katastrofą). W tym sensie ekologizm to myśl o przetrwaniu człowieka, wszystkich istot żywych, całej Ziemi²². Wpisuje się on w ujęcie idealistyczne. David Boucher zaliczał idealizm do tradycji powszechnego porządku moralnego, gdzie istnieją fundamentalne i wspólne dla wszystkich prawa.

Czym jest ekobójstwo? „To działania człowieka, które prowadzą do zniszczenia całych ekosystemów. W wyniku ekobójstwa dany ekosystem przestaje nadawać się do życia dla ludzi i innych zamieszkujących go organizmów. Żyjemy dziś w epoce ekobójstwa. Mamy do czynienia z ekobójstwem klimatycznym, zachodzącym za sprawą globalnego ocieplania. Ale także z «ekobójstwem przemysłowym», wywoływanym przez toksyczne odpady zanieczyszczające np. rzeki”²³. Ekobójstwo nie jest wyłącznie zagadnieniem z dziedziny „praw człowieka”, wręcz przeciwnie, zachęca do przekroczenia perspektywy „praw człowieka” i zmusza do myślenia w kategoriach „praw Ziemi”, „praw natury”, „praw ekosystemu”.

Działania władz ukraińskich w zakresie zgłaszania ekobrodni wpisują się więc, z jednej strony, w ujęcie idealistyczne. Jednak z drugiej strony stanowią one element realizacji interesu narodowego – wg klasycznego realizmu politycznego Hansa Morgenthaua i Johna Hertza. W tej koncepcji interes narodowy jest czynnikiem motywacyjnym do zdobywania wartości pożądanych. Jest wytyczną pragmatycznego działania w polityce zagranicznej. Jest również stymulatorem aktywności opartej na kalkulacji zysków

²² R.A. Tokarczyk, *Ekologizm inspiracją nowych nurtów myśli i systemów norm* [w:] *Ekologizm*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2016, s. 14.

²³ J. Majmurek, *Czas, by prawo zaczęło ścigać ekobójstwo*, „Krytyka Polityczna”, <https://krytykapolityczna.pl>, 13.11.2018 (11.08.2024) – fragment wywiadu z Nabil Ahmed, założycielem interdyscyplinarnego projektu badawczego INTERPRT, gromadzącego dane, aby stworzyć alternatywne forum dla ścigania przestępstw dokonywanych na środowisku naturalnym w regionie Pacyfiku. Celem projektu jest badanie nadużyć z wykorzystaniem analizy przestrzennej i medialnej oraz wspieranie walki o uznanie „ekobójstwa” za przestępstwo w świetle prawa międzynarodowego.

w osiągnięciu celu²⁴, gdyż stanowią one podstawę dochodzenia reparacji wojennych, kumulacji żądań, a zarazem zewnętrzną formę prezentacji skali dokonanych zniszczeń. Według Ministerstwa Środowiska Ukrainy w całym kraju odnotowano już ok. 260 przypadków tzw. ekobójstwa (Ukraina zakwalifikowała ekobójstwo jako przestępstwo na mocy prawa krajowego)²⁵.

„Pierwszy raz w historii podjęto się próby wyliczenia ekologicznych reparacji. Raport stanowi najbardziej kompleksową analizę kosztów klimatycznych w historii konfliktów. Jest też pierwszym raportem, na łamach którego wyliczono wysokość reparacji za skutki klimatyczne związane z wojną. To 32 mld dolarów reparacji klimatycznych za pierwsze 24 miesiące wojny”²⁶. „Ukraińskie ministerstwo ochrony środowiska szacuje, że łączne straty finansowe to 62,9 mld dolarów (do września 2024 r.). W tym: 27,9 mld dol. to straty związane z ziemią, 17,7 mld dol. ze skażeniem powietrza, 15,2 mld dol. w rezerwatach i terytoriach chronionych, 2,1 mld dol. związane z zasobami wody”²⁷.

„Prowadząc postępowania przed trybunałami międzynarodowymi, Ukraina stara się zwiększyć polityczne koszty rosyjskich działań zbrojnych na swoim terytorium. Chociaż wyroki mogą dać podstawę do odszkodowań, skuteczna egzekucja praw i ukaranie sprawców zbrodni popełnionych na terytorium Ukrainy mają szansę powodzenia dopiero w dłuższej perspektywie”²⁸.

Angielskie określenie *ecocide*, czyli zbrodnia przeciwko środowisku naturalnemu (również ekoeksterminacja), jest bezpośrednio związane z ogromnymi szkodami, jakich doświadcza fauna, flora oraz ludzie. Terminu *ecocide* po raz pierwszy użył w 1970 r. Arthur W. Galston, który opisał efekt zastosowania broni w Wietnamie. „W 1976 r. Podkomisja ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochronie Mniejszości Komisji Praw Człowieka ONZ przygotowała projekt, w którym była mowa o włączeniu ekobójstwa do konwencji o ludobójstwie”²⁹. W 2019 r. papież Franciszek,

²⁴ S. Bieleń, *Rozumienie interesu narodowego*, „Stosunki Międzynarodowe”, 2014, t. 2.

²⁵ Ukraina wprowadziła przestępstwo ekobójstwa do swojego prawa krajowego w 2001 roku. Zgodnie z artykułem 441 Kodeksu karnego Ukrainy, ekobójstwo jest definiowane jako „masowe niszczenie flory i fauny, zatrucie zasobów powietrza lub wody, a także wszelkie inne działania mogące spowodować katastrofę ekologiczną”.

²⁶ H. Bułgajewski, *Rosja...*

²⁷ D. Uhlig, *1000 dni wojny w Ukrainie. Pięta zbrodnia, czyli rosyjskie ekobójstwo*, „Gazeta Wyborcza”, <https://biqdata.wyborcza.pl>, 19.11.2024 (28.02.2025).

²⁸ S. Zaręba, *Walka o sprawiedliwość. Kroki prawne Ukrainy w obronie przed rosyjską agresją*, PISM, <https://pism.pl>, 7.06.2002 (11.08.2024).

²⁹ K. Nowak, *Ekobójstwo. Historia definicji zbrodni na naturze i ludziach*, Interia, <https://zielona.interia.pl>, 1.09.2023 (14.06.2024).

uczestniczący w XX Kongresie Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego, zadeklarował, że Kościół chce aktywnie uczestniczyć w pracach na rzecz zdefiniowania ekobójstwa i wprowadzi pojęcie grzechu ekologicznego. Próby zdefiniowania pojęcia ekobójstwa podjął się Niezależny Panel Ekspertów ds. Prawnej Definicji Ekobójstwa.

„Uznał on, że «ekobójstwo» oznacza czyny niezgodne z prawem lub bezmyślnie popełnione ze świadomością, że istnieje znaczne prawdopodobieństwo poważnej i rozległej lub długotrwałej szkody dla środowiska spowodowane tymi czynami. Precyzując:

- A. «bezmyślny» – oznacza lekceważenie szkód, które byłyby wyraźnie nadmierne w stosunku do korzyści społecznych i gospodarczych;
- B. «poważne» – oznacza szkody, które obejmują bardzo poważne zmiany lub szkody na elementach środowiska, w tym wpływ na życie ludzkie lub środowisko naturalne, zasoby kulturalne lub gospodarcze;
- C. «powszechne» – oznacza szkody, które wykraczają poza ograniczony obszar geograficzny, przecinają granice państwowe lub dotyczą całego ekosystemu, gatunek lub dużą liczbę istot ludzkich;
- D. «długoterminowe» – oznacza szkody, które są nieodwracalne lub których nie można naprawić w sposób naturalny w rozsądnym terminie;
- E. «środowisko» oznacza ziemię, jej biosferę, kriosferę, litosferę, hydrosferę i atmosferę, jak i przestrzeń kosmiczną»³⁰.

„Ekobójstwo stanowi nową i niezależną konstrukcję normatywną w porządku międzynarodowego prawa karnego. Uwarunkowaną skrajną dewastacją przyrody z rąk ludzkich, godzącą ostatecznie w ludzkość zbrodni ekobójstwa należy przeto rozpatrywać jako odrębną kategorię prawną»³¹. „Definicja ekobójstwa jako nowej kategorii międzynarodowego prawa karnego ma silną legitymizację normatywną. Jej główną cechą dystynktywną jest przyczynowe powiązanie między wyniszczaniem świata przyrody a szkodami dla kondycji i trwania ludzkości. Cecha ta odróżnia ekobójstwo od innych zbrodni przeciwko ludzkości, którym ekobójstwo może towarzyszyć, przy czym jego związek z ludobójstwem w kontekście środowiskowym jest nierozzerwalny»³².

Zbrodnia ekologiczna w Kachowce w pełni wpisuje się w opracowaną definicję ekobójstwa i może okazać się punktem zwrotnym w uznaniu go za przestępstwo. Doug Weir z Conflict and Environment Observatory stwierdził: „Ten moment, zniszczenie tamy jest być może jednym z tych

³⁰ *Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide commentary and core text*, Squarespace, <https://static1.squarespace.com>, June 2021 (11.08.2024).

³¹ E. Nowak, *Ekobójstwo. Ku nowej kategorii międzynarodowego prawa karnego*, „Przegląd Sejmowy”, 2023, nr 4 (177), s. 68.

³² *Ibidem*, s. 83.

wzorcowych momentów”³³. „W oparciu o definicję ekobójstwa sformułowaną przez Niezależny Panel Ekspertów istnieją mocne podstawy, aby uznać rosyjskie zbrodnie popełnione przeciwko środowisku naturalnemu w Ukrainie za ekobójstwo”³⁴.

Celowe, prowadzone w ramach działań wojennych niszczenie środowiska to nie tylko szkoda w obrębie przyrody. To także działanie skierowane przeciw ludziom. „Kiedy stawiasz ekobójstwo obok ludobójstwa, to chodzi również o stwierdzenie, że kiedy niszczymy ekosystemy, od których zasadniczo zależy nasze istnienie, to jest to tak samo złe, niebezpieczne, poważne jak niszczenie ludzi”³⁵.

Unii Europejska a kryminalizacja przestępstw przeciwko środowisku

Obowiązujące obecnie przepisy UE, które zapewniają wspólne minimalne zasady kryminalizacji przestępstw przeciwko środowisku, są określone w dyrektywie 2008/99/WE w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne. W uzasadnieniu sprawozdania z grudnia 2021 roku w sprawie wniosku dotyczącego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępującej dyrektywę 2008/99/WE zwrócono uwagę na problemy związane ze skutecznym zwalczaniem przestępstw przeciwko środowisku. Komisja Rozwoju opowiedziała się za wprowadzeniem pojęcia przestępstwa ekobójstwa w celu kryminalizacji najpoważniejszych przestępstw przeciwko środowisku. UE powinna bronić jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego w odniesieniu do czynów przestępczych uważanych za ekobójstwo. Jednocześnie UE i jej państwa członkowskie powinny przejąć inicjatywę w działaniach mających na celu uznanie tego przestępstwa³⁶.

„Dnia 2 grudnia 2021 r. parlament belgijski jako pierwszy przyjął rezolucję w sprawie ekobójstwa, apelując m.in. o powołanie komisji eksperckiej w celu włączenia tej kategorii przestępstwa do rodzimych kodyfikacji prawnokarnych, przygotowania poprawki do Statutu Rzymskiego oraz utworzenia międzynarodowej koalicji ds. dokumentacji i prewencji tego rodzaju przestępstw. W dniu 7 lutego 2023 r. Komii

³³ H. Bułgajewski, *Rosja...*

³⁴ I. Kozak, *op.cit.*

³⁵ H. Bułgajewski, *Rosja...*

³⁶ Sprawozdanie – A9-0087/2023 – w sprawie wniosku dotyczącego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępującej dyrektywę 2008/99/WE (Bruksela, 28.03.2023 r. (COM(2021)0851 – C9-0466/2021 – 2021/0422(COD))).

sja Wolności Obywatelskich, Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych (LIBE) przy Parlamencie Europejskim większością głosów poparła włączenie ekobójstwa do Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie ochrony środowiska przez prawo karne³⁷.

W dniu 23 listopada 2022 r. Komitet Ministrów Rady Europy ustanowił i upoważnił komitet ekspertów ds. ochrony środowiska poprzez prawo karne do sporządzenia do dnia 30 czerwca 2024 r. projektu nowej konwencji zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172) (zwanej dalej „nową konwencją”)³⁸. „Nowa konwencja ma na celu ustanowienie wspólnych postanowień dotyczących jej celu i zakresu stosowania, terminologii i definicji, poważnych przestępstw, osób odpowiedzialnych i kar, praw procesowych i współpracy, środków zapobiegawczych i udziału społeczeństwa obywatelskiego. Niektóre części nowej konwencji należą do obszaru w znacznym stopniu objętego prawem Unii, w szczególności dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE 1 oraz wnioskiem dotyczącym nowej dyrektywy, która ją zastąpi. W wyniku tego nowa konwencja może wpływać na prawo Unii lub zmieniać jego zakres w rozumieniu art. 3 ust. 2 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE)”³⁹.

„Ściganie «przypadków porównywalnych z ekobójstwem» zostało dodane do preambuły zaktualizowanej dyrektywy w sprawie przestępstw przeciwko środowisku 499 głosami za, 100 przeciw i 23 wstrzymującymi się w Parlamencie Europejskim oraz za zgodą Rady Europejskiej w 2023 r.”⁴⁰.

Zakończenie

Biorąc pod uwagę treść przeprowadzonej w artykule analizy, można przyjąć, iż w wyniku rozwoju polityki ekologicznej mamy do czynienia

³⁷ E. Nowak, *op.cit.*, s. 65.

³⁸ Decyzja Rady upoważniająca Komisję Europejską do udziału w imieniu Unii Europejskiej w negocjacjach dotyczących konwencji Rady Europy zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172), a także towarzyszącego jej projektu sprawozdania wyjaśniającego (Bruksela, dnia 7.07.2023 r., COM(2023) 419 final).

³⁹ Decyzja Rady w sprawie upoważnienia Komisji Europejskiej do udziału w imieniu Unii Europejskiej w negocjacjach dotyczących konwencji Rady Europy zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172), Bruksela, dnia 28.09.2023 r., Dz.U. UE. L. 2023/2170).

⁴⁰ F. Proedrou, M. Pournara, *A limited green criminological turn in the EU approach to climate change? Mapping representations of climate change as ecocide*, „Journal of European Integration”, 2024.

nia z transpozycją na zasadzie koncepcji „podwójnego pola”. Oparta jest ona na założeniu, iż Ukraina operuje jednocześnie w kilku przestrzeniach (umownie nazywanych polami). Pierwsza z nich dotyczy interakcji nazywanych „zewnętrznymi”, a zachodzących między Ukrainą a państwami trzecimi i innymi podmiotami. Przestrzeń ta wiąże się z interakcjami/transakcjami między UE a Ukrainą w sprawach ekologicznych. Dochodzi tu do „efektu zaburzenia”, „naruszenia równowagi” czy też „zakłócenia” spowodowanego agresją Rosji. Druga natomiast dotyczy interakcji „wewnętrznych” w sprawach ekologicznych, mających miejsce między podmiotami/instytucjami państwa ukraińskiego.

Rosjanie są odpowiedzialni nie tylko za popełnienie najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych określonych w statucie rzymskim, ale także za popełnienie zbrodni przeciwko środowisku naturalnemu na Ukrainie. Wsadzenie tamy w Kachowce spełnia kryteria, aby uznać ją za zbrodnię ekobójstwa zdefiniowaną przez Zespół Ekspertów. Przypadki ekobójstwa w Ukrainie stanowiły naruszenie zarówno prawa ukraińskiego, jak i międzynarodowego. Trudności związane ze szczegółową analizą i statystyką związane są z:

- brakiem szczegółowych danych – możliwości dokładnego oszacowania strat (priorytetem ukraińskiego resortu środowiska jest dokumentacja tych zbrodni),
- trwający konflikt powoduje brak dostępu do terenów zajętych przez Rosję.

Naprawa strat ekologicznych zajmie wiele lat. „Różne ekosystemy mają różny czas regeneracji. Według szacunków, przywrócenie pradawnego stepu w obszarach ochrony przyrody na południu Ukrainy zajmie pięćdziesiąt lat. Niektóre ekosystemy oraz populacje niektórych gatunków zwierząt i roślin Ukraina może stracić bezpowrotnie. Zniszczenia spowodowane działaniami wojennymi nie są zgłaszane, gdyż systemy monitoringu zostały zakłócone lub zniszczone. Wojna wciąż trwa, więc straty w ekosystemach lądowych i morskich nadal się kumulują. Dewastacja środowiska spowodowana wojną na Ukrainie będzie miała dramatyczny wpływ na poziom zanieczyszczeń w powietrzu, wodzie i na lądzie oraz na cały ekosystem i bioróżnorodność. Wynikające z tego zagrożenia będą musiały być rozwiązywane za pomocą europejskich programów. „W wyniku działań wojennych Ukraina stała się najbardziej zaminowanym państwem na świecie. Obecnie szacuje się, że nawet ok. 28% jej terytorium (ok. 174–250 tys. km²) wymaga rozminowania, w tym 2 tys. km² rezerwatów przyrody”⁴¹.

⁴¹ M. Piechowska, *Konsekwencje rosyjskiej agresji na Ukrainę dla środowiska naturalnego*, „Biuletyn PISM”, 2023, nr 165 (2786).

Z punktu widzenia realizmu Ukraina w celu osiągnięcia maksymalizacji roszczeń zakwalifikowała i podjęła się wyceny szkód ekologicznych. Konsekwencją tych działań są skargi wnoszone do MTK. Ich efektem tych jest również uzmysłowienie społeczności międzynarodowej skali zniszczeń i dochodzonych roszczeń. Podjęte czynności przyczyniają się do wzmocnienia idei uznania ekobójstwa za nową kategorię międzynarodowego prawa karnego.

Bibliografia

- Bieleń S., *Rozumienie interesu narodowego*, „Stosunki Międzynarodowe”, 2014, t. 2.
- Bułgajewski H., *Milion hektarów spalonych łąk i lasów. Rosja ma zapłacić 32 mld dolarów*, Smoglab, <https://smoglab.pl>, 11.08.2024 (11.08.2024).
- Bułgajewski H., *Rosja oskarżona o „ekobójstwo” w Ukrainie. Co to oznacza?*, Smoglab, <https://smoglab.pl>, 13.07.2023 (11.08.2024).
- Decyzja Rady w sprawie upoważnienia Komisji Europejskiej do udziału w imieniu Unii Europejskiej w negocjacjach dotyczących konwencji Rady Europy zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172), Bruksela, dnia 28.09.2023 r., Dz.U. UE. L. 2023/2170).
- Eichler L.J., *Ekobójstwo jest ludobójstwem. Próba dekolonizacji pojęcia*, „Teksty Drugie”, 2023, nr 3.
- Hrynevych O., Blanco Canto M., Jiménez García M., *The war effect: a macro view of the economic and environmental situation of Ukraine*, „Applied Economics”, 2023, nr 56 (39).
- Hrytsai L., *The Nova Kakhovka Dam Collapse as an Example of Russia's Hybrid Warfare in Ukraine: A Threat to Environmental Security and Beyond?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 2024, nr 1 (t. 31).
- Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide, commentary and core text*, Squarespace, <https://static1.squarespace.com>, June 2021 (11.08.2024).
- Kitowski I., Oskierko M., *Ekologiczne aspekty konfliktu zbrojnego na wschodzie Ukrainy*, „Przegląd Geopolityczny”, 2018, nr 24.
- Kiwnik Pargana J., *Ekobójstwo. UE i Ukraina chcą ścigać Rosję za tę zbrodnię*, <https://www.dw.com/pl/ekob%C3%B3jstwo-ue-i-ukraina-chc%C4%85-%C5%9Bci-ga%C4%87-rosj%C4%99-za-t%C4%99-zbrodni%C4%99/a-65785772>, 31.05.2023 (11.08.2024).
- Kopytko M. [i in.], *Influence of Negative Factors of War: Economic, Legal, Regional and Environmental Aspects*, „International Journal of Computer Science and Network Security”, May 2022, Vol. 22, No. 6.
- Kozak I., *Crime of ecocide in Ukraine – environmental consequences of Russian military aggression*, „Studia Prawnicze KUL”, 2023, nr 4 (96).
- Majmurek J., *Czas, by prawo zaczęło ścigać ekobójstwo*, „Krytyka Polityczna”, <https://krytykapolityczna.pl>, 13.11.2018 (11.08.2024).
- Nowak K., *Ekobójstwo. Historia definicji zbrodni na naturze i ludziach*, Interia, <https://zielona.interia.pl>, 1.09.2023 (14.06.2024).
- Nowak E., *Ekobójstwo. Ku nowej kategorii międzynarodowego prawa karnego*, „Przegląd Sejmowy”, 2023, nr 4(177).

- Piechowska M., *Konsekwencje rosyjskiej agresji na Ukrainę dla środowiska naturalnego*, „Biuletyn PISM”, 2023, nr 165 (2786).
- Sprawozdanie – A9-0087/2023 – Sprawozdanie w sprawie wniosku dotyczącego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępującej dyrektywę 2008/99/WE (Bruksela, 28.03.2023 r. (COM(2021)0851 – C9-0466/2021 – 2021/0422(COD))).
- Tokarczyk R.A., *Ekologizm inspiracją nowych nurtów myśli i systemów norm* [w:] *Ekologizm*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2016.
- Uhlig D., *1000 dni wojny w Ukrainie. Pięta zbrodnia, czyli rosyjskie ekobójstwo*, „Gazeta Wyborcza”, <https://biqdata.wyborcza.pl>, 19.11.2024 (28.02.2025).
- Ukraina, WWF, <https://www.wwf.pl>, 20.04.2022 (11.08.2024).
- Vyshnevskiy V. [i in.], *The destruction of the Kakhovka dam and its consequences*, “Water International”, 2023, nr 48:5.
- Zalecenie – Decyzja Rady upoważniająca Komisję Europejską do udziału w imieniu Unii Europejskiej w negocjacjach dotyczących konwencji Rady Europy zastępującej Konwencję o ochronie środowiska poprzez prawo karne z 1998 r. (ETS nr 172), a także towarzyszącego jej projektu sprawozdania wyjaśniającego (Bruksela, dnia 7.07.2023 r., COM(2023) 419 final).
- Zaręba S., *Walka o sprawiedliwość. Kroki prawne Ukrainy w obronie przed rosyjską agresją*, PISM, <https://pism.pl>, 7.06.2002 (11.08.2024).

Ecological aspects of the war in Ukraine

Abstract

In the face of the full-scale conflict in Ukraine, violations of the international order, and war crimes, the issue of environmental destruction remains secondary. However, it constitutes a significant element that extends beyond the immediate area of military operations. The aim of this article is to assess the extent of environmental damage and evaluate the legal actions undertaken by Ukraine. Based on both realist and idealist approaches, as well as a case study—the destruction of the Kakhovka dam—an analysis was conducted to determine whether this event aligns with the definition of ecocide. The article argues that this case meets the criteria for ecocide as defined and serves as a practical contribution to illustrating ecocide and advocating for its recognition as a new category of international criminal law, alongside genocide, crimes against humanity, war crimes, and the crime of aggression. Additionally, the article presents the stance of the European Union and the progress made in criminalizing environmental crimes.

Keywords: war, environmental protection, ecology, ecocide